

A KÖZÉPKORI ZIRCI APÁTSÁG ROMJAI ÉS REKONSTRUKCIÓJA

Előadásként a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, 2005. november 7-én hangzott el a Ciszterci Rendtörténeti Konferencián. A konferencia anyagát tartalmazó, kiadás alatt álló tanulmánykötetben lesz megtalálható.

Történelmi kitekintés

Az 1182-ben, III. Béla által alapított zirci apátság a XIV. század közepéig virágzott, s a magyarországi ciszterci apátságok között rendkívül jelentős szerepet töltött be. Számos pápai megbízatást kapott és a ciszterci generális káptalan is különböző hivatalos ügyek elintézését bízta a zirci apátra. Fontos azt is megjegyeznünk, hogy a statútumokban egyszer sem szerepel fegyelmi ügyek miatt Zirc avagy a Bakonyi apátság.

Ugyanakkor a XV. század elejére hasonlóan a legtöbb magyarországi ciszterci monostorhoz leromlott állapotban lehetett: „a Magyarországon fennálló monostorok ... lelkiekben sok tekintetben megromlottak és némelyeket közülük külső személyek, akik nem a rend tagjai erőszakkal elfoglalták” – írja 1411-ben a generális káptalan¹. Ekkor még biztosan volt konvent Zircen², de a mintegy 30 évvel későbbi oklevél Zirc elszegényedéséről ad hírt³. Az elszegényedett apátság élén 1462-ben már valószínűleg kommandátor állt⁴, de ha ekkor még nem, 1511-re Maglódy Miklós személyében biztosan kommandátor kezébe került az apátság⁵, s azon is maradt egészen az újjáalapításig. 1538-tól a Podmaniczkyaké lett Zirc – ekkori hanyatlásáról számol be egy másik forrás⁶ – s ha ekkor még volt szerzetes Zircen, az legkésőbb Buda török kézre kerülése, 1541 után elmenekült. Maga a falu is hamarosan pusztasággá lett, 1549-re már csak négy lakott jobbágyportát jegyeztek.

Az apátság építésének folyamatáról és középkori építkezéseiről forrásaink nincsenek. A zirci apátság levéltára a XVI. század során maradéktalanul elenyészett, így csak a fenti adatokból következtethetünk arra, hogy az apátság épülete a XV. századtól lassú romlásnak indult. Az alapítás óta bizonyos javítási munkákat – sőt talán átalakítást is – végeztek, erre következtethetünk egy XIV-XV. századból való gótikus, rézsűs bélletű ablakkeret darabjából⁷.

¹ Canivez, *Josephus*: Statuta Capitulum Generalium Ordinis Cisterciensis (1116-1786) IV. Louvain, 1936. 1411:31, 142-143.

² Az 1418. május 17-én kelt okirat „András zirci apátot és konventjét” említi, így feltételezhetjük, hogy van szerzetesközösség, s a jelek szerint maga az apát is a rend tagja. Magyar Országos Levéltár DI 43398.

³ Az 1450. szeptember 17-én, Pécsen kelt okirat szerint, ha Péter apát nem fizeti meg tartozását, a pécsi segédpüspöktől felvett 10 forintnyi kölcsönt, az peres úton szerez érvényt követelésének. – *J. Koller*: Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum. IV. Pozsony, 1796. 336-337.

⁴ Nagyváthy Péter zirci apát már valószínűleg kommandátor volt, aki 1462-ben, mint zirci apát kéri II. Piusz pápától bakonybéli apáttá való kinevezését – miközben lemond zirci apáti jogairól – s majd 1464-ben újra zirci apáttá nevezeti ki magát, azon monostor élére, melynek „nincsen több mint évi 20 forint jövedelme”. (*Horváth Konstantin OCist*: Zirc története. Veszprém, 1930. 281. Oklevéltár, 130-132 = HK 130-132)

⁵ 1513. május 10-én Jakab cîteaux-i apát engedélyezi, hogy Szapolyai János által 1511-ben kinevezett Maglódy Miklós kommandátor (1511-1517) – aki az országgyűlés 1486-os és 1498-as általános rendeletei szerint igyekszik szerzetessé lenni – a rendbe a heiligenkreuz-i apát által belépjen és így zirci apáttá legyen. A cîteaux-i apát mindehhez kiköti, hogy a „monostort hozza rendbe”. – Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára, Kézirattár, *Collectio Hevenesiana* Tom. LXXIX, 389.

⁶ *Lukinich Imre*: A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára. IV. Budapest, 1942. 39-40.

⁷ Veszprémi Múzeum Veszprémvölgyi Kötára, lsz: 255 (73.8.3) Zirc, 1972.

Források a középkori zirci apátság felépítéséről

A középkori apátságról és templomról az első hiteles információk csak a XVII–XVIII. századi szemtanúktól származnak.

Az első forrás, amely megemlíti a zirci apátságot Esterházy Pál, 1696-ban kiadott *Mennyei korona* című műve, melyben a Boldogságos Szűz Mária kegyképeit mutatja be⁸. A zirci apátságról ezt írja:

„CLIV. A zirczi csudálatos Boldog Aszszony Képe Magyarországban.

Vagyon Magyarországban az Bakonban Veszprim Vármegyében egy Zircz nevű Klastrom, mely építtetett ez előtt négy száz Esztendővel az Cisterciensis Barátoknak, az holott az Bóldogságos Szűznek kiváltképpen való tiszteleti vólt, de az pogány ellenségtől az Ezer öt száz Harminczadik Esztendőben földig le-rontatott, s most-is csak pusztá, néhány fől-álván falai azon szent helynek.” A forrás az apátság részleteiben nem igazít el, s egy-két apró pontatlanságot is tartalmaz az alapítás dátumát és a „földig való lerontatás” illetően.

A második forrás a heinrichai újraalapítóktól származik. Heinrich Kalert heinrichai apát a zirci apátság és birtokainak átvétele előtt, 1699-ben Abraham Wabrzig szerzetest bízta meg Zirc és birtokainak megtekintésével, a gazdasági lehetőségek felmérésével. Jelentését 1699. október 17-én, Bécsben írta apátjának. Ebben részletesen leírja a templomot és az apátságot összehasonlítva a heinrichai és a hozzá közel fekvő Rauden (Rudy) ciszterci apátság templomával. A levélből a fontosabb részleteket idézzük⁹:

„A zirci monostor nagy részben romokban áll. A temploma csupa faragott kőből épült; az ívek, az ablakok, az oszlopok ugyancsak csiszolt és még ép kövekből készültek. Kereszt alakja van, mint a heinrichai templomnak azzal az egy kivétellel, hogy ... a presbitériumi rész ugyanolyan széles, de nem olyan hosszú, mint Heinrichauban és a presbitérium mellett nincsenek oldalfolyosók, hogy körül lehessen járni, hanem a presbitérium mindkét oldalától folytatódólagosan két elég széles kápolnácska van, köztük fal, mostanáig mind a négy még boltozatos. A raudeni templomhoz hasonlóan a zirci, a templom további részén, a kórus folytatásában, amint a Heinrichauban olyan oldalhajók és olyan magas ívek vannak; az első részben pedig a főoltár mellett semmiféle oldalfolyosó nincs és miként Raudenben a presbitérium mellett egy, úgy Zircen kettő szomszédos kápolna van, fallal elválasztva¹⁰. ...

– Az említett templomnak állnak a középső oszlopokra emelt falai és az oldalsók egészen föl a tetőig és bár nincs meg a tető, nehézség nélkül lehetne tetőt építeni rá, minthogy a fal ... még ugyanolyan magas, mint volt, amikor még be volt fedve. Épek ugyanis a falak, a faragott köveknek minden törése nélkül, a főoltár részétől egészen a templom hátsó részének a harmadik boltszakaszáig, mint például a mi templomunknak a szószerk lépcsőjéig¹¹; az összes ablakok a heinrichai templom új ablakaihoz hasonló alakúak, amelyek a templomban alább a szószerktől vannak építve¹²; és a főoltár mögött egy hatalmas és szép ablak (még) ép kövekből

⁸ Esterházy Pál: *Mennyei korona az az Az egész Világon lévő Csudálatos Boldogasszony Szűz Képeinek röviden föl tett Eredeti...* Nagyszombat, 1696. 127. (no. CLIV.)

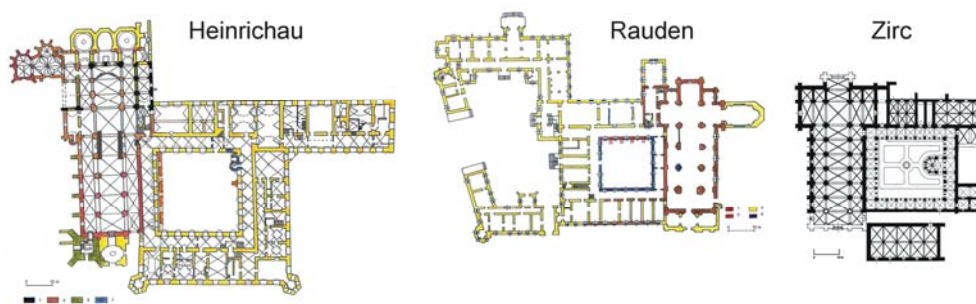
⁹ Abraham Wabrzig levele apátjának 1699. október 17-én. *Grüger, Heinrich*: „Der Beginn der Union von Heinrichau und Zirc (1701-1752)” *Analecta Cisterciensia*. 38 (1982), 68. (Eredeti: Breslau/Wrocław Egyházmegyei Levéltár V-B-6c)

¹⁰ Maga a szerző (Abraham Wabrzig) ismétli meg a kápolnáról írtakat. – Az alább vázlatosan ismertetett Hümpfner Tibor által szerkesztett alaprajz a mellékkápolnák tekintetében tehát helyesnek bizonyult, noha ő maga a kápolna alapfalait nem találta meg.

¹¹ A szószerk a heinrichai templomban a főhajóban, a kereszthajótól nyugat felé számolva a 3. (bal oldali) pilléren van. Az alább ismertetett olaszfalui oltárkép is eddig, a 3. pillérig ábrázolja épnek a középkori zirci templomot. Lásd a heinrichai alaprajzot, 1. kép.

¹² Talán a templomban volt a fent említett XIV-XV. századi ablakkeret. Lásd a 7. jegyzetet.

épült. A sekrestye szép, széles és hosszú, amelynek a falai még állnak. A dormitórium (szárnyának) oldalfalai és az alsó szintnek választófalai, ... még mind épek; mégis a felső rész azaz a dormitórium fele részben a cellák ablakainak a közepétől le van rombolva; és a dormitóriumnak a másik részén ép ablakok vannak ...; azonban minden boltozat beomlott, az összes folyosóé is, amelyek boltozva voltak. A refektóriumnak az összes fala és a homlokzata még ép, a boltozat azonban beomlott. A sekrestyének, a dormitóriumnak és refektóriumnak a hosszúsága, amelyek Heinrichauban is déli irányban épültek¹³, ugyanakkora, mint Heinrichauban a templomtól a refektóriumig bezárólag¹⁴.”

1. kép. Az 1699-es jelentésben szereplő három apátság azonos méretezésű alaprajzai¹⁵

A következő írott emlék 1729 körül keletkezett, miután 1726-ban az újraalapításban közvetlenül résztvevő három ciszterci atya Pápáról Zircre, az ideiglenes lakhelyükre – a „Bagolyvárba” – költöztek. A *Zirci Boldogságos Szűzről nevezett apátság birtokainak és elhagyott földjeinek részletes felsorolása* c. kéziratos könyvet hamarosan elkezdtek írni, hogy ahogy a bevezetőben mondják „az újonnan jövő szerzetesek tájékozódhassanak”. Alábbi idézetünk a zirci birtokok leírásából és az ahhoz fűzött megjegyzésekből származik¹⁶:

„(Zircz – p. 65.:) Fennmaradtak mindazon által az egykor nagyszerű Bazilikának magas romjai, amelyek ma is csodálandók az elhagyott monostor egy szárnyának romjaival együtt. A zirci apátság alapítólevele az összes többi oklevéllel együtt elveszett. Szorgalmasan (kerestették) a Pozsonyi Kamarai levéltárban, de nem találtak semmit. ... (Annotationes – p. 66.:) N. 1° Valamikor Zircen két templom volt: az egyik ünnepélyesebb, a monostori, a másik pedig a (p. 67.:) falusi, amelyik mellett amennyire a romokból ki lehet venni folytatólagosan volt a plébánia épület. Ezeknek a templomoknak a védőszentjéről itt és most semmi sem tudható. T. Szentivány Márton jezsuita történetíró elismerően beszámol a Zircen valamikor létezett csodálatos képről, amely honnan származott, nem tudható. A monostor templomában két kápolnát kitisztítottak és zsindellyel fedtek, ahol szabad ég alatt szoktak misézni; mielőtt Zirc falu lett volna, itt éjszakáztak atyáink és a kórusban zsoltározó testvéreknek az éneke helyett a szomszédságban hallották az üvöltő és ordító farkasokat.

A nagyobbik templomban és a monostorban itt-ott számos gödör található, ahol a kanászok és a mammonnak más hitvány fiai kincseket kerestek, ezek a szentélyben levő nagyobbik, kerek ablakon át köveket dobáltak a lerombolódott oltár mögé és gyakran meg is ijedtek és

¹³ A forrásból úgy tűnik, hogy a refektórium Zircen is a keleti szárny déli végében volt. Lásd a heinrichai alaprajzot, 1. kép.

¹⁴ Heinrichauban a sekrestyétől a (nyári) refektóriumig a távolság 43,2 m (tehát a kerengő keleti folyosója), míg Zircen a sekrestye, dormitórium és refektórium hossza 43,9 m (tehát a szöveg szerinti egész keleti szárny). – *Łużyniecka, Ewa: Architektura Klasztrów cysterskich*. Wrocław, 2002. 462. heinrichai alaprajza és Hümpfner Tibor zirci alaprajza alapján.

¹⁵ Heinrichau és Rauden alaprajzai *Łużyniecka, Ewa: Architektura Klasztrów cysterskich*. Wrocław, 2002. című könyvéből valók.

¹⁶ *Specifica enumeratio possessionum et desertorum praediorum abbatiae B.M.V. de Zirc appertinentum Zirc*. 65-67. c. 1729, Zirci Apátság Újkönyvtára.

abbahagyták tevékenységüket, amikor a kukullás szerzetesek, mint (valami) szellemek megjelentek.”

Az idézet ugyanazt a képet tárja elénk, amit Abraham Wabrzig 30 évvel korábban leírt: a templom egyes részei még állnak az apátság keleti szárnyával együtt, továbbá pontosítja a szentélyzáródáson a nagy rózsablak jelenlétét.

A negyedik följegyzés Bél Mátyásnak Veszprém vármegyére vonatkozó munkájában található. Bél Mátyás valamivel 1735 előtt maga mérte fel Zircet, mind a középkori apátság romjait, mind az épülő újat s a falut.¹⁷ A középkori apátság felépítését illetően röviden nyilatkozik: „A templom épülete kereszt formájú volt; az egész négyszögű kocka alakú kövekből épült, sziklából csodálatosan tarkázva csiszolt ablakokkal, kapukkal és oszlopokkal, hatalmas, minden oldalról fenséges építmény. ... Az egész művet 3 mérföld területű fal vette körül. ...”

Az ötödik forrás az újraalapított apátság első szerzeteseitől, 1738-ból származik, s az apátság *Historia domus*-a¹⁸ őrizte meg: „Olykor hallhatsz hírt és az egész Pannóniában elterjedt szóbeszédet a régi romokról, (amelyek) részben a monostorból, részben főként a zirci templomból még megvannak, (s amelyek mutatják, hogy) valóban – amint magam is láttam – ez nem (akármilyen) közönséges műalkotás volt, hanem igazán királyhoz méltó. De ami tetszett a régieknek, a maiaknak nincs ínyére. Ámbár régen királyi alkotás volt, mégis gonosz viharok, az (elmúlt) hosszú idő és a levegő bomlasztó hatása, leginkább pedig az ellenség miatt, amely kíméletlenül felgyújtotta, a monostor és a templom annyira tönkrement, hogy nem királyi (díszhez), hanem inkább kolduscondrához hasonlított.

Mivel tehát már ebben az időben, amikor ezt írom, az új monostor már a régiből fölépült és ugyanez a szándék érvényesült (most is), hogy a régi romokból alakítsák ki az új templomot – ahogy látható az előbb leírtakból – elhelyezték az alapkövet, és gyakorlatilag a maradék romokat egymás után lebontották. A homlokzatnak utolsó és legcsodálatosabb részét a fenti év december 19-én lerobbantották. Ezen a homlokzaton az ablak épnek mutatkozott és nagyon művészeknek, csak az idő előregítette¹⁹. Részzeit nem lehetett semmi épülethez alkalmazni.”

A hatodik írott forrás Bonbardius és Trsztyánszki SJ atyák *Topographia magni regni Hungariae* című munkájának második kiadásában (1750) található a középkori zirci apátságról. Tartalma kevesebbet mond Bél Mátyás leírásánál.²⁰

Időrendben az utolsó, s teljes forrásértékkel nem rendelkező anyag az olaszfalui rk. templom²¹ főoltárképe, melynek bal alsó sarkában feltehetőleg a középkori zirci apátság romjai láthatóak két ciszterci szerzetes jelenlétében. A romok egy latin kereszt alakú bazilikális elrendezésű templomot és az apátság keleti szárnyát mutatják romos állapotban. A kép tökéletesen összevág Abraham Wabrzig fent ismertetett beszámolójával a felépítést és a

¹⁷ *Bél Mátyás*: Veszprém vármegye leírása. In: *A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai*. 6. Szerk. Madarász Lajos. Veszprém, 1989. 53-55.

¹⁸ *Historia domus*. 43. (1738), Zirci Apátság Újkönyvtára.

¹⁹ A szöveg kétséget hagyhat afelől, hogy a legutoljára lebontott rész a templom keleti vagy nyugati homlokzata, de az előző forrásokból látva, hogy a templom nyugati része rossz állapotban volt, vagy nem is állt, és a szép, nagy (kerek) ablak mindegyik forrásban hasonlóan áll, így az 1738-i leírás szerinti „nagyon művészi ablakot” tartalmazó homlokzatot az előző források alapján „a főoltár mögöttinek” kell tekinteni.

²⁰ *P. Bonbardius, Michael SJ – P. Trsztyánszki, Joannes Bapt.*: *Topographia magni regni Hungariae*. 2. kiadás. Bécs, 1750. p. 140-141.

²¹ A ciszterciek által alapított és ma is ellátott plébánia Zirc szomszédságában.

megnevezett elemeket illetően.²² Ugyanakkor a művész élt szabadságával: nem pontos műszaki rajzot készített, hanem festményt, így pl. a pillérek, s más elemek is sematikusak. A kép festője és a festés ideje ismeretlen. Aggházy Mária a kompozíció alapján Bernhard Krause-ét és 1770 körüli datálást tartja valószínűnek.²³ Krause-ről tudjuk, hogy több képet is festett Heinrichaunak²⁴ és a zirci apátság által alapított más ciszterci plébániatemplomokban is található tőle kép. Ugyanakkor a romokat Krause nem láthatta, már születésekor, 1743-ban sem álltak, hanem feltehetően más festmény vagy rajz alapján készítette a festmény ezen részét, ha csakugyan Krause festette²⁵.

2. kép. Részlet, az olaszfalui rk. templom főoltárképének bal alsó sarka

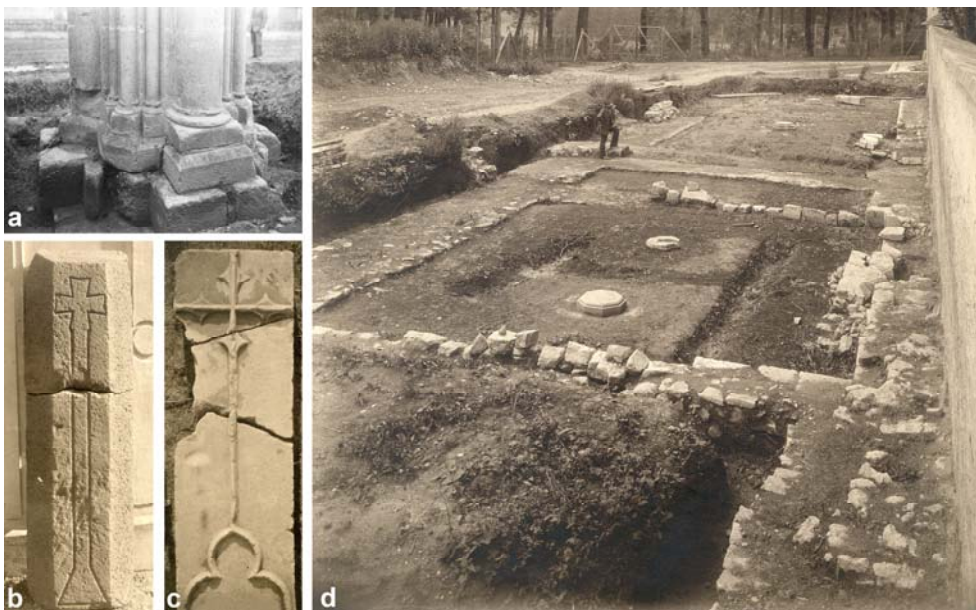
²² A szentély, kereszthajó és a főhajó éppen első három boltszakaszát mutatja épnek. Felfedezhető a szentélyzáródáson a nagy rózsablak, bár csak homályosan. Megjegyzendő, hogy a képen a szentélyzáródás falától balra (s jobbra is?) talán XIX. századi sötét javítás nyomait vélhetjük felfedezni.

²³ Aggházy Mária: A Zirci Apátság templomépítkezései a XVIII. században. Veszprém, 1937. 86.

²⁴ Megtalálták Heinrichaunban Krause-nek történt kifizetések egyes számláit.

²⁵ Kérdés, hogy az „eredeti festő” – bárki is volt – maga látta –e a romokat, vagy csak elbeszélés alapján festette, ez utóbbi magyarázatot adhatna a sematizálásra.

Hümpfner Tibor ciszterci, 1912–1913-ban vezetett ásatása²⁶

3. kép. Az 1912-1913-as ásatás. a) A 82. sz. főút mellett található pillér restaurálás előtt
b) a káptalanterem bejárata előtt talált sírkőlap c) a porta monachorum előtt talált sírkőlap
d) a keleti szárny feltárása

A XX. századra az ősi monostor felépítése, alaprajza már feledésbe merült. Békefi Remig apátsága kezdetén engedélyt adott titkárának, Hümpfner Tibor atyának, hogy ásatást indítson a középkori templom és monostor alaprajzának megállapítására. 1912 februárjában hat munkással kezdte meg a feltárást. Feltételezte, hogy a XVIII. században az emlékül meghagyott egyetlen pillér, eredeti helyén áll. Így a déli mellékhajó falát kereste meg először, majd ezen végighaladva eljutott a kereszthajóig. A kereszthajó folytatásában megtalálták a káptalantermet, ahol hamarosan faragott oszloplábazatra letek. Így a feltevés beigazolódott, a pillér az eredeti helyén áll. Azok is örömmel látogatták már az ásatást, akik kezdetben még nem sok reményt fűztek sikeréhez. A kerengő keleti szárnyából kapu nyílt a templomba, előtte egy szép, fekvő, felirat nélküli sírkőlapot találtak, alatta mélyen ép csontvázat. A káptalanterem bejárata előtt, ugyancsak a kerengőben, egy másik szép sírkőlap került elő, finom faragású domború gótikus kereszttel, felirat nélkül. Az ásatás során számos kisebb-nagyobb jellegzetes kőtöredék került elő. A káptalantermet és a szerzetesi munkatermet²⁷ teljesen feltárták. A káptalanterem szélességéből meghatározhatóvá vált a kereszt- és főhajó szélessége, így lehetett megszerkeszteni a középkori templom alaprajzát. A szentély alapfala helyett, a sziklás altalajon habarcs nyomait találták meg²⁸. Szintén megtalálták a főhajó és

²⁶ Hümpfner Tibor *OCist*: A zirci apátsági templom ásatása (1912-1913). In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei II. Veszprém, 1964. 119-140.

²⁷ Ez a terem a fent ismertetett 1699. évi forrás szerint refektóriumként szolgált, összhangban Hümpfner Tibor elképzelésével, miszerint a déli szárny helyén a „refektórium nem készült el”: i.h. 131. (Hümpfner nem ismerte az 1699. évi jelentést.)

²⁸ Így bár a szentélyzáródás pontos helye nem ismert, feltételezhetjük, hogy Hümpfner Tibor a tapasztalt jelekből és az arányosság elvéből következtetve helyesen rajzolta meg alaprajzán a szentélyzáródás helyét. Erre egy mai modern ásatás talán pontosan fényt deríthetne, hisz a sziklás altalajon említett habarcsnyomok is választ adhatnak. Fontos megjegyezni, hogy a felirat szerint a főoltár helyén 1837-ben elhelyezett kőkereszt nem nyújt információt a szentély hosszúságát illetően, mert nem a főoltár illetve a szentély helyére építették, hanem annak közelébe, a pontos helyét ekkor már aligha ismerhették. A szentély hosszáról több információt ad a fent ismertetett 1699-es forrás, mely azt írja, hogy „a presbitériumi rész ugyanolyan széles, de nem olyan hosszú, mint Heinrichauban” – tehát biztosan kevesebb, mint három boltszakaszból állt, összevetve Heinrichauval.

kereszthajó kereszteződésében lévő pillérek, továbbá az ettől délre eső egy pár pillérnek a bázisait. A nyugati homlokzat alapfalát nem találták meg, ezért a nyugati szárny helyére és analógiára hagyatkozva képzelte el a templomot hét boltszakaszosnak²⁹.

Áprilisra a konverzusok szárnyán a cellariumot is feltárták, pontosabban az épület mélyen fekvő sarkait és a pillérek bázisait³⁰. A déli szárnynak csak nyugati és keleti alapfalait találták meg, a refektóriumnak nem akadt nyoma³¹. A ciszterci építészet általános szabályaira hagyatkozva megtalálták a kerengő sarkait is. A kutat nem kellett keresni, mert régóta ismert volt, hogy a területen álló kút középkori eredetű. Körülötte megtalálták a kútház hatszögű alapfalait³².

Igy az 1912-ben történt ásatások alapján, 1913 tavaszán, Békefi Remig zirci apát megbízta Dr. Fritz Oszkár műegytemi magántanárt a megtalált alapfalak és kőtöredékek műszaki rajzainak³³ elkészítésével. Ezek felhasználásával a ciszterci építkezési szokásokat figyelembe véve szerkesztette meg Hümpfner Tibor a középkori apátság valószínű alaprajzát.

A feltárt romok sorsa 1912-től

További feltárássra, konzerválásra nem került sor, az I. világháború és az azt követő súlyos hazai viszonyok megszakították a kutatómunkát, s annak nagy támogatója, Békefi Remig apát a hazai rendi történetírás megindítója 1924-ben meghalt. A kiásott részeket mind betemették, kivéve a keleti szárnyat.

1944-ben a rendi növendékek kitakarították a feltárva hagyott romokat. 1950-ben az apátság felosztásával a romterület gazdátlanra vált, sem a Bakonyi Természettudományi Múzeum, sem az arborétum nem foglalkozott vele. Ezt panaszolja 1963-ban Tóth Sándor³⁴. 1958-ban a Bakonyi Hetekre, Reguly Antal halálának 100. évfordulójára, Békefi Antal kiváló ének- és zenetanár, népzene kutató kezdeményezésével, Veress D. Csaba és Illés Ferenc helyi népművelési felügyelő megszervezték a romok rendbetételét: „kőtárat” rendeztek be, s ellátták táblákkal.

1963 után – feltehetőleg Tóth Sándor jelentése alapján – a romkertben lévő kövek egy részét – a mozdíthatókat – elszállították a tihanyi kőtárba³⁵. Most is ott található a két sírkő, egy faragott konzol, féloszloplábazat és féloszlopfő. Ebben az időben tűnhetett el a XII. századi sírkő felső része. A kisebb faragványokat a Veszprémi Laczkó Dezső Múzeum, veszprémvölgyi kőtárba szállították, ahol ezek ma is megtalálhatóak.

1958 után húsz évig elhanyagoltta vált a romkert. Az 1978/79-es tanévben Szűcs István középiskolai tanár a diákokkal rendbe tette, a bokrokat, fákat kivágták, a fellazult köveket visszahelyezték. A romok karbantartása mellett alapos kutatómunkát végezve elkészítették a középkori apátság modelljét két lehetséges változatban³⁶. 1982-ben a zirci apátság alapításának 800 éves évfordulójára ismét tisztogatást végeztek. Tervek is voltak a romok szakszerű és méltó bemutatására, de ezek pénz hiányában nem valósulhattak meg.

²⁹ Érdekes megjegyezni, hogy 1930-ban, Horváth Konstantin OCist, Zirc története könyvében (4. oldal) hat boltszakaszosnak írja le a középkori templomot.

³⁰ Noha a konverzusok ebédőjét nem találták meg a cellarium déli folytatásában (i.m. 136.), a kiszerkesztett alaprajzon Hümpfner mégis szerepeltette.

³¹ Ennek ellenére a kiszerkesztett alaprajzon Hümpfner mégis szerepeltette.

³² I. m. 137. – sajnálatos, hogy a feltárási rajzon nem jelölték be a kútház alapfalait, hanem csak magát a kutat.

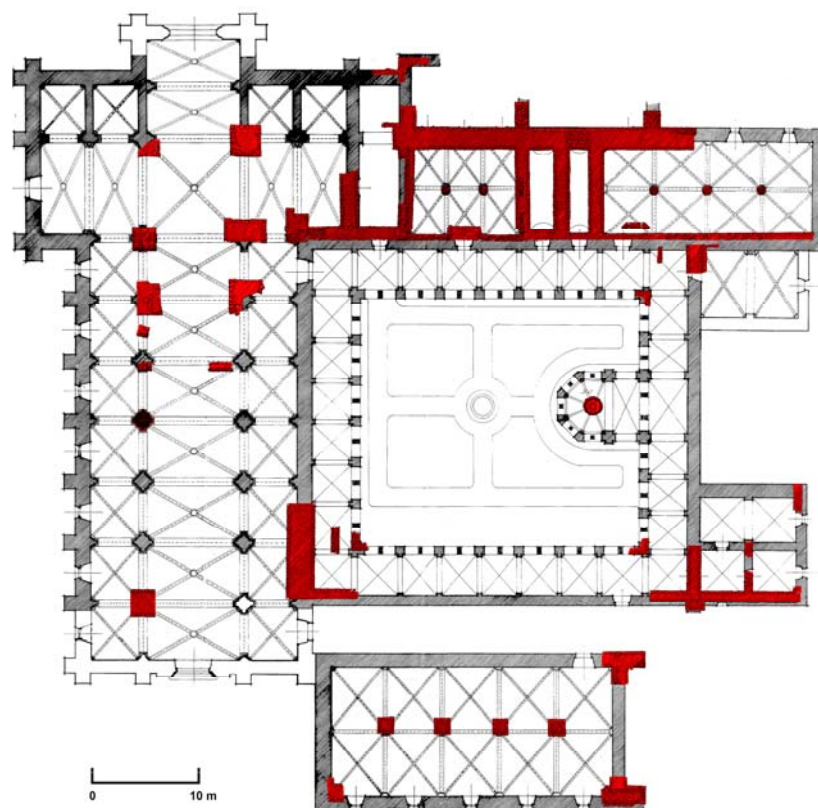
³³ Ezen rajzok – vagy csak talán az összesnek azon része, amik Hümpfner Tibor idézett művében benne vannak – megtalálhatóak a Veszprémi Laczkó Dezső Múzeum Régészeti Adattárában.

³⁴ Veszprémi Laczkó Dezső Múzeum, Régészeti Adattár, itsz. 8809.

³⁵ *Palágyi Sylvia – Tóth Sándor: A római és középkori kőtár katalógusa.* Veszprém, 1976. no. 44–48.

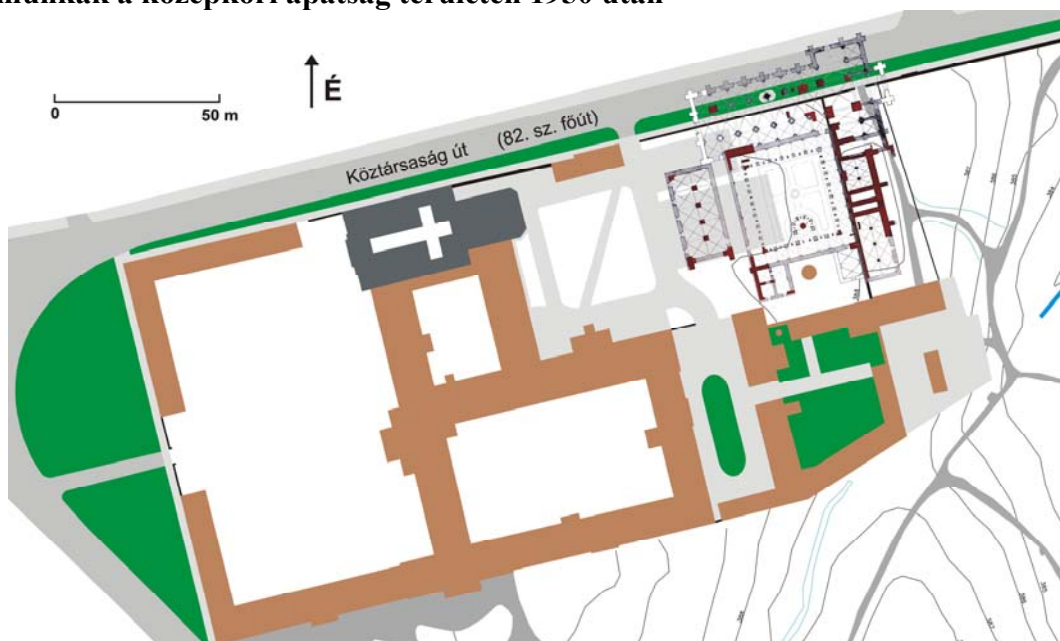
³⁶ A kutató munka eredményeit bemutatja: *Szűcs István: Zirc középkori udvarháza és ciszterci monostora.* Veszprém, 1994. továbbá az 1978/79-es munkáiról is ír: *Szűcs István: Tisztelet a hajdankori mestereknek.* Munkaleírás egy helytörténeti kutatásról. Rajztanítás. 1980. (22.) 1. szám. 1-5.

Utoljára, mintegy 20 év elhanyagoltság után, 2003-ban, a ciszterci növendékek végeztek a romterületen karbantartó munkát. A hatalmasra nőtt fákat, elburjánzott bozótot kivágtuk, a szemetet elszállítottuk. De a romkert – ugyan kitakarítva – közel 100 éve mindenféle konzerválás és védelem nélkül ki van téve az időjárás viszontagságainak.

4. kép. A Hümpfner Tibor által szerkesztett alaprajz módosított változata. A kiásott részek sötét színnel vannak jelölve. A fehér területek konkrét lelet hiányában feltételesek.

Földmunkák a középkori apátság területén 1950 után

5. kép. A középkori és a mai apátság környezete

A középkori apátsági templom helyét csaknem pontosan egy kőfal felezi nyugat-keleti hosszirányban. A falon belül az apátság udvara, a falon kívül a Köztársaság utca, rajta veszprém-győri 82. sz. főút húzódik. 1952 tavaszán, nyarán vízvezeték fektetéshez földmunkák során³⁷ a 82. sz. főút déli részén, a ma is álló pillértől nyugatra, kb. 15 m-re áttörtek egy mintegy 2 m vastag, 1 m magas alapfalat – Héjj Miklós régészeti beszámolója szerint – „a templom nyugati zárófalának alapozási nyomait”. Amennyiben elfogadjuk, hogy 1952-ben megtalálták a nyugati zárófal alapjait – melyet Hümpfner 1912-ben nem talált –, akkor a templomot csak hat boltszakaszosnak kell elképzelnünk, de ekkor a konverzusok utcája a szabadba és nem a templomba nyílna, ami bár szokatlan, de nem lehetetlen. Héjj Miklós 1952-ben még nem ismerhette Hümpfner 1912-es feltárását, melynek eredményeit 1964-ben publikálták. Lehetséges, hogy az utolsó északnyugati pillér alapozását találták meg, ha csak 2x2 m-es szakaszt látott belőle, vagy összefüggő alapfal esetén is lehet a pillérek alapjait a föld alatt összekötő sávalapozás egyik szakasza. Jelen állapotban a kérdés eldönthetetlen – talán maga Héjj Miklós is elhamarkodottan ítélte meg –, így a módosított Hümpfner-féle alaprajzon feltételesen jelölöm be – ahogy maga Hümpfner is rajzolta – a hetedik boltszakasz után a nyugati homlokzatot.

Az említett földmunkák során 15-20 m szakaszon a templom északi falának alapjait is megtalálták. Az északi mellékhajó helyén a padlószint alatt csontvázas sírokat és egy kb. 20 cm magas vörösmárvány oszlopfőt találtak, amit a következő éjjelen ismeretlen tettesek összetörtek, így azt utána a munkások az árokba visszadobva betemették.

1954-ben folytatódott a vízvezetékek lefektetése a középkori templom északi mellékhajója helyén és annak további vonalában a ma is álló pillértől keletre. Itt újabb sírokra és az 1912-ben már Hümpfner Tibor által ismert rendkívül masszív falra találtak³⁸. A falak az úttest alatt még 2 méter mélységben is folytatódtak.

A következő leletek 1972-ben nem a középkori apátság területén kerültek elő, hanem a volt apátsági erdészlakás bontás közben.³⁹ Ezek a régi monostorból származó kövek is a veszprémvölgyi kőtárban találhatóak meg.

Utoljára 1996-ban történtek földmunkák a középkori templom területén, amikor gázvezeték fektettek le⁴⁰. A 82. sz. főút északi oldalát és a déli oldalon közvetlenül a pillértől keletre a főút és járda közötti füves sávot kb. 45 m hosszon fölbontották. Az út déli oldalán a pillértől keletre kb. 7 és 12 méterre megtalálták az 1912-ben és 1954-ben megfigyelt alapfalakat. Az északi oldalon a 12 méterre fekvő fal folytatását vélték megtalálni. A főút déli részén az arborétum fala mellett a járdát teljes hosszban felbontva 37, 40 és 45 méternél emberi csontokat találtak. Ezek szerint a szerzetesi temető a templom szentélyétől keletre feküdt. A pillértől keletre 14,5 méterre 100x60x30 centiméteres faragott fehér mészkötömböt találtak, amit később a Veszprémi Laczkó Dezső Múzeum felsőörsi kőtárba szállítottak.

³⁷ Veszprémi Laczkó Dezső Múzeum, Régészeti Adattár, itsz. 8806. Héjj Miklós régészeti beszámolója.

³⁸ Veszprémi Laczkó Dezső Múzeum, Régészeti Adattár, itsz. 8807. Dr. Kiss Ákos régészeti beszámolója.

³⁹ Veszprémi Laczkó Dezső Múzeum, Régészeti Adattár, itsz. 15810 (8805). Palágy Sylvia régészeti beszámolója.

⁴⁰ Veszprémi Laczkó Dezső Múzeum, Régészeti Adattár, itsz. 18861-97 és 18861-99. Rainer Pál régészeti beszámolója.

Legújabb leletek

Az 1990-es évek elején egy terep bejárás során egy zirci házból két kisebb töredék az Eötvös Loránd Tudományegyetem Régészeti Intézetébe került, az ígéretek szerint ezek a felállítandó zirci kőtárba fognak kerülni.

1995-ben az apátsági épület első emeletén, amely 1735 előtt épült, átalakítások során a középkori monostorból származó tagozott köveket találtunk. Ezek jelenleg az első emeleti ablakmélyedésekben vannak elhelyezve.

1996-ban a mai apátsági templom délnyugati sarkában, a kerengőre nyíló ajtót nyitottunk. A falbontás során számos középkori faragott kő került elő, ezek jelenleg az apátság földszinti folyosóin találhatóak. A barokk falban a faragott köveket két téglafal közé habarcsba ágyazva építették be. A templom kibontott lábazati részén kb. 70 cm magasságig nagy, befelé fordított tagozott köveket és kváderköveket találtunk. A leletek között a legfontosabbak: a középkori templom pillér fejlemezének töredéke, belső párkány, hevederek.

2004 nyarán, az arborétum területén, a középkori monostor keleti szárnyától kelet-délkeletre kb. 35 m-re, szennyvíz csatorna lefektetésekor, a külső levélbimbós párkány egy darabját találták meg, amely a lelőhely és a forma alapján, talán a monostor keleti szárnynak déli homlokzatához tartozott. Jelenleg az apátságban található a több mázsás építészeti elem. Megtalálták továbbá a XII-XIII. századi építési réteget is a kőfaragás során keletkezett törmelékekkel.

2005. szeptember elején lakossági bejelentés alapján értesült az apátság és a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, hogy a 82. sz. főút Győr felé kanyarodó, belső szögletében, az egykor az apátsághoz tartozó, általa kb. 1728 és 1766 között emelt és többször átalakított épület⁴¹ bontása során 40-50 db faragott követ találtak. A beruházó nem értesítette a hatóságot⁴²! A leletmentést a KÖH Veszprémi Régészeti Felügyelete végezte, végezi⁴³. A megtalált faragott kövek a középkori apátsági templomból származtak és a barokk épület falaiba építették be a XVIII. század elején és közepén. A leletek katalógizálása, építészeti értelmezése később várható, csak a legjelentősebb elemek kerültek felmérésre. A megtalált legfontosabb töredék egy nagy – kb. 6 m átmérőjű – rózsablak külső kerete és agya, melyhez a küllők csatlakoztak, de az utóbbiakat nem találták meg. Feltételezésem szerint ez az rózsablak, amelyet 1699-ben Abraham Wabrizig említ meg jelentésében, amelyről 1729 körül a visszatelepült szerzetesek írnak és 1738-ban az apátság Historia domus-a szól⁴⁴.

⁴¹ Ez az épület feltehetőleg az a malom, melyről Horváth Konstantin az alább jelölt helyen ír („1728-ban a régi monostor romjai alatt”), s maga az 1766-os Zircről készült kéziratos térkép is jelöl. – *Horváth Konstantin OCist: Zirc története. 169–172.* – A térkép a Veszprém Megyei Levéltárban VeML T 112 szám alatt megtalálható.

⁴² A faragott kövekre az apátsági templom restaurátorai figyeltek fel, akik az apátságot értesítették, aki a KÖH-öt riasztotta. A bejelentés hiányában elképzelhető, hogy az értékes köveket talán örökre eltemették volna.

⁴³ Jelenleg is feltáró ásatás folyik az épülettől nem messze, továbbá az épület körül illetve benne pedig geofizikai felmérés, mert Horváth Konstantin közlése alapján fennáll a gyanú, hogy az épület arra a helyre épült, „ahol több száz évvel azelőtt (tehát a középkorban) is malom” állt.

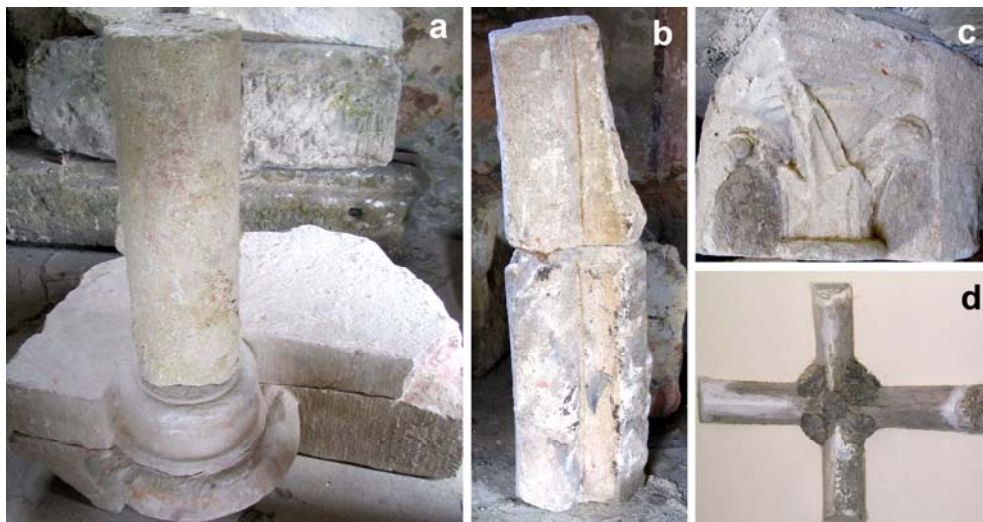
⁴⁴ A napló-író 1738-ban a keleti homlokzat rózsablaának lebontásához a következő kommentárt fűzi: „részeit semmiféle építkezéshez nem lehetett felhasználni”. Ez indokolja lelőhelyét, a többszörösen, a barokk korban utoljára 1766 körül átépített épületben. (A kör metszetű kövek nehezen beépíthetőek, a megtalált darabokat is csonkolták és téglával egészítették ki, hogy a falba beilleszthessék.)

6. kép. A 2005 szeptemberében megtalált rózsablak töredékei.

a) a rózsablak agya b) a rózsablak külső kerete

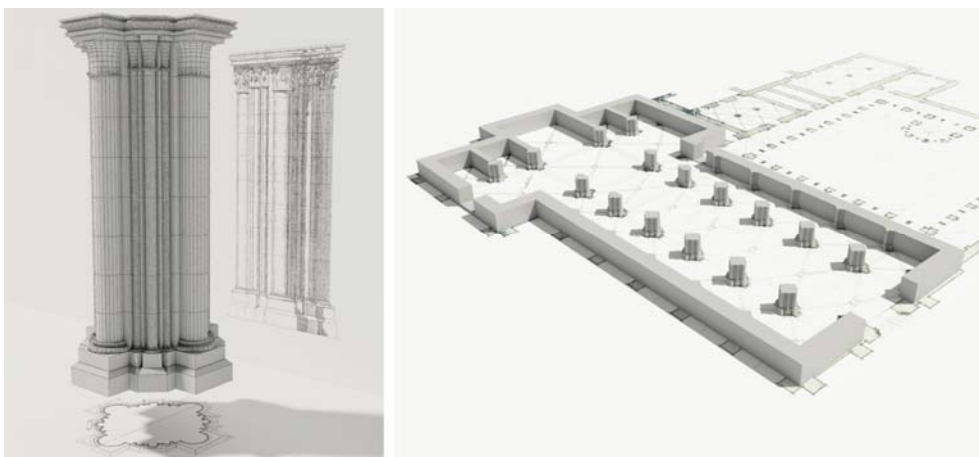
További néhány fontos kőtöredék: két bimbós oszlopfej, számos bordatöredék, sarokba illő oszlopgyűrű, a külső levélbimbós párkány töredéke.

7. kép. A 2005 szeptemberében megtalált kőtöredékek a) oszlopgyűrű b) körtetagos borda c) oszlopfej; továbbá d) a XVIII. században a barokk apátság kerengőfalába beépített zárókő

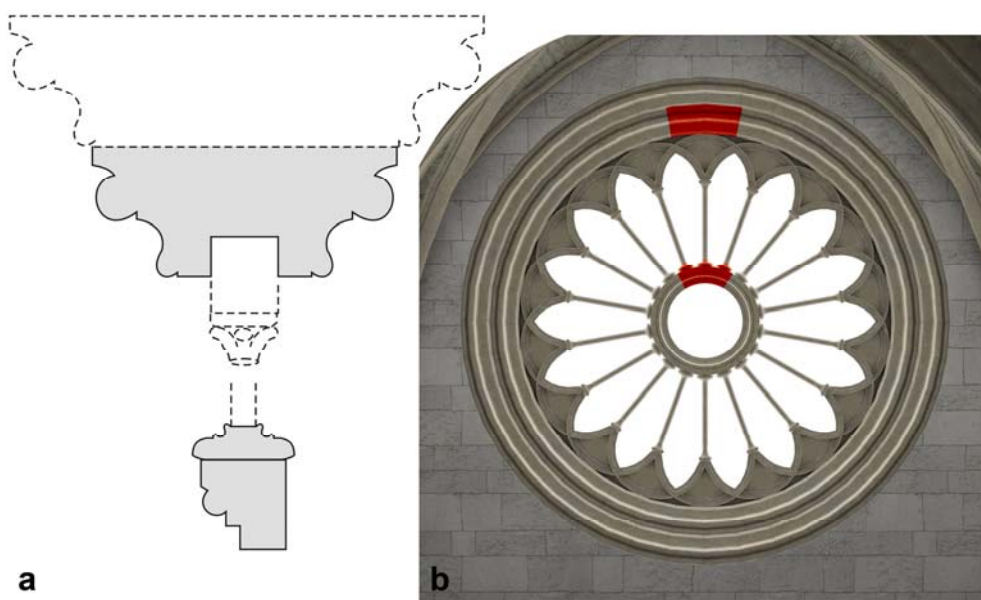
A középkori zirci apátsági templom rekonstrukciója

A középkori apátság, elsősorban a templom számítógépes rekonstrukciójának terve 2003-ban, a romkert kitakarítása után vetődött fel. Megvalósítása 2004-ben kezdődött el Benkő Csaba építész-grafikus, vizualizációval foglalkozó szakember közreműködésével. Alapját Hümpfner Tibor rekonstrukciós alaprajza képezte, kisebb módosításokkal, amelyeket az azóta napvilágra került leletek tettek szükségessé. A templom belső kialakítását is a Hümpfner-féle műszaki rajzok segítségével kezdtük el. A további belső részleteket analógiák segítségével építettük fel, melyek között fontos szerepet játszott Orval, a megmaradt zirci pillér, az építési idő közelsége és a filiáció okozta nagy hasonlóság miatt. Figyelembe vettük továbbá a fent ismertetett olaszfalui főoltárképet is, hogy analógiák segítségével a kereszthajó és szentély boltozat-beosztását elképzelhessük. Ezen adatok segítségével rekonstruálható volt a templom a keleti és nyugati homlokzatot kivéve.

8. kép. A középkori apátsági templom számítógépes rekonstrukciója

A 2005 szeptemberében előkerült rendkívül jelentős leletek nagy segítséget nyújtottak a rekonstrukcióhoz. Ekkor került elő a rózsablak két jelentős darabja, így megszerkeszthetővé vált az ablak, bár a hiányzó részeket csak analógiák segítségével lehetett pótolni. A fellelt zirci töredékek, a szentély keleti zárófalának ablakából származnak, az idézett források szerint. Igaz, hogy szentélyzáródás ilyen méretű rózsablakkal nem elterjedt a ciszterci építészetben, ugyanakkor találhatunk rá példát a csaknem azonos időben épült itáliai San Galgano és Arabona ciszterci apátsági templomokban⁴⁵. Hasonló rózsablakokat, bár a nyugati homlokzaton, találhatunk még Arabonától nem messze ugyancsak Itáliában Fossanova és Valvisciolo apátságok templomaiban, melyeket szintén a XII-XIII. század fordulóján építettek. Az arabonai rózsablakkal szinte megegyezőt találhatunk még az észak olaszországi vercelli Sant Andrea bencés apátsági templomban⁴⁶, mind a szentélyzáródáson és mind a nyugati homlokzaton.

9. kép. A rózsablak rekonstrukciója. a) a rózsablak profilja (Bodó Balázs munkája)
b) a rózsablak számítógépes rekonstrukciója (Benkő Csaba munkája)

⁴⁵ San Galganót 1201-ben alapították Casamariból, templomát 1218 körül szentelték fel. Az említett rózsablaknak már nincs meg a belső tagolása. Arabonát 1209-ben alapították Tre Fontanéból, a rózsablakban a küllős szerkezet ma is látható.

⁴⁶ 1219 és 1227 között építette Guala Bicchieri kardinális. Az apátságon és a templomon egyértelműen kimutatható a francia-burgundiai hatás. Bizonyos részeken ciszterci hatás is fellelhető.

De az analógiáért nem kell Olaszországig utazni, Zircről 40 km-re is található egy bencés apátsági templom egyenes záródással, nagy „rózsaablakkal” és alatta három egyszerű ablakkal – talán épp ciszterci hatásra. Az analógia Pannonhalma. A szentély nagy kerek ablaka kb. 4 m átmérőjű, mely a szentély szélességének arányában a zirci rózsaablak ezen arányát illetően szinte megegyező⁴⁷. Igaz, hogy Pannonhalmán ma ebben a kerek ablakban már nincs meg a küllős szerkezet, de 1995-ben a homlokzat felújításakor megtalálták a körablak külső keretében a küllős szerkezethez szükséges hornyot⁴⁸. Tehát nem elképzelhetetlen Zircen sem a szentély homlokzatán az ilyen nagyméretű rózsaablak.

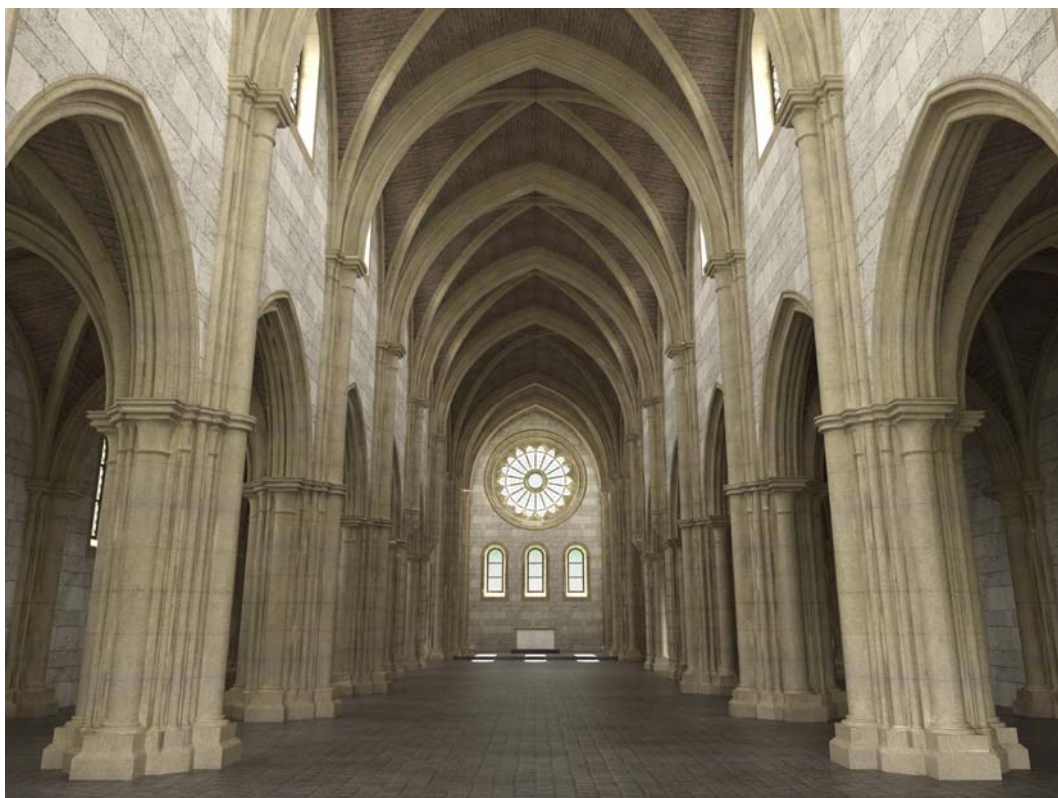
10. kép. A zirci szentélyzáródáson lévő rózsaablakhoz hasonló arányú és megvalósítású rózsaablakok.
a) Arabona b) Pannonhalma⁴⁹

A templom rekonstrukciójában természetesen továbbra is vannak részletek, amelyeket csak analógiák alapján, feltételesen lehet elképzelni, így pl. a nyugati homlokzat csak találgatás, mivel arról semmilyen emlék nem maradt fenn. Az apátsági épületek rekonstrukcióját – a tervek szerint – 2006-ban fogjuk elkezdni. A 2005 szeptemberében talált kőtöredékek teljes feldolgozása remélhetőleg további támpontot nyújt a rekonstrukcióhoz, ugyanakkor a számos kérdésben a teljes ásatási feltárás jelenthetne eligazítást. Frissebb információk a <http://www.ocist.hu/zircz/> weboldalon találhatók.

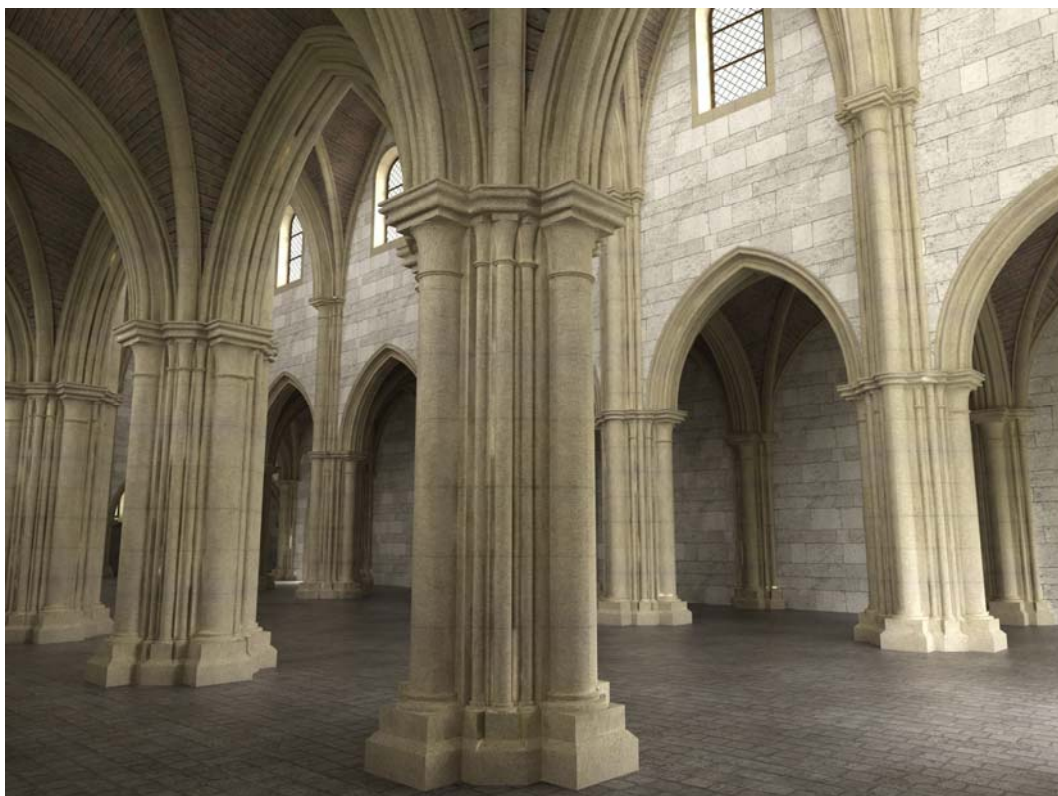
⁴⁷ Pannonhalmán a „rózsaablak” mérete a szentély szélességének kb. 60%-a, Zircen pedig 65-70%. (Függően a jelenleg hiányzó részekről.)

⁴⁸ Mons Sacer. I. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, 1996. p. 234-235. 126. jegyzet.

⁴⁹ Fotó: Arabona – Leonardo Mazzeschi, 2004; Pannonhalma – Hegyi Gábor In: Katolikus templomok Magyarországon. Budapest, 1991. Szerk. Déry Erzsébet. 76.

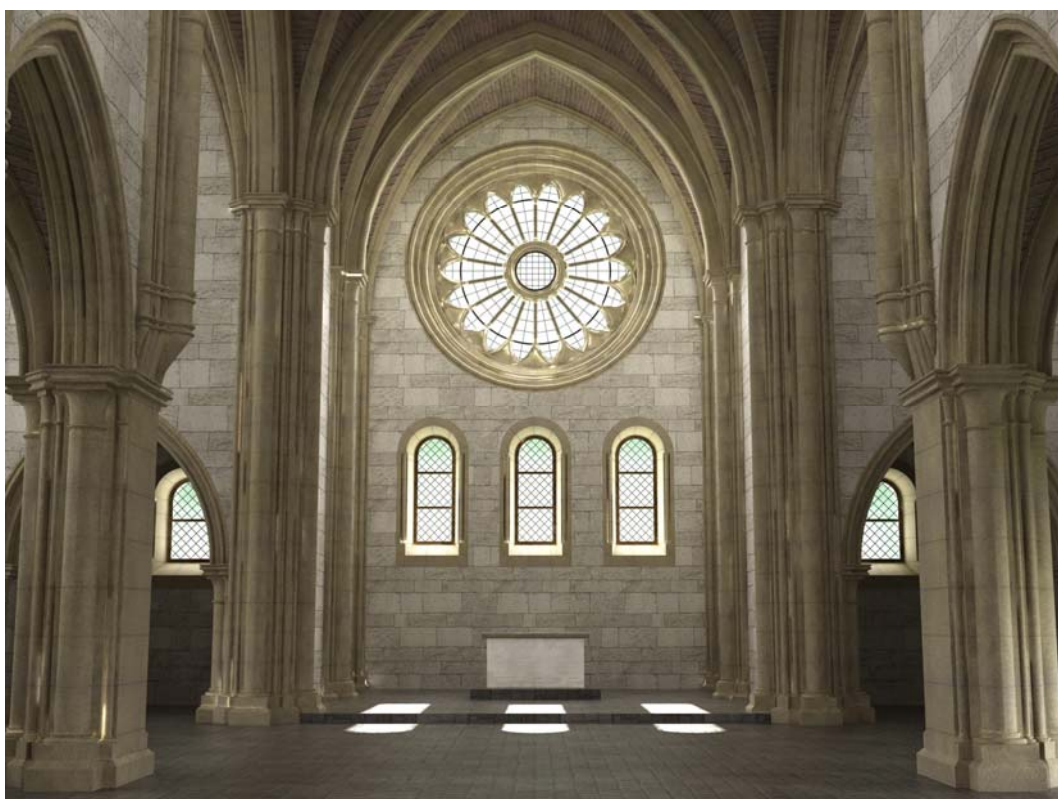
11. kép. A középkori apátsági templom rekonstrukciója, főhajó

12. kép. A középkori apátsági templom rekonstrukciója, az északi mellékhajóból a fő- és déli mellékhajók

13. kép. A középkori apátsági templom rekonstrukciója, a szentély és a kereszthajó déli része

14. kép. A középkori apátsági templom rekonstrukciója, a szentély

15. kép. A középkori apátsági templom külső rekonstrukciója, ÉK-i nézet

16. kép. Montázs: a középkori apátsági templom rekonstrukciója és a középkori templomból egyedül megmaradt pillérköteg

Köszönetnyilvánítás

Szeretném hálámat és köszönetemet kifejezni mindennek előtt Hervay Levente atyának, aki rávezetett középkori monostorunk szeretetére, s a jelen munkában is többször segítséget nyújtott. Szeretném megköszönni Bodó Balázs és Buzás Gergely régészeknek őszinte és gyors segítségét. Ők készítették a 2005 szeptemberében előkerült jelentősebb töredékek régészeti felmérését és műszaki rajzait, hogy a számítógépes rekonstrukcióba – mely során hasznos tanácsaikkal jelenleg is segítenek – beilleszthessük. Végül, de nem utolsó sorban Benkő Csaba építész-grafikusnak a középkori apátsági templom rekonstrukcióját, mely valódi szakmai kihívásával sok munkát és művészettörténeti utótanulmányokat is igényelt.

Függelék

Abraham Wabrzig levele apátjának 1699. október 17-én. *Heinrich Grüger*: „Der Beginn der Union von Heinrichau und Zirc (1701-1752)”. *Analecta Cisterciensia*. 38 (1982) p. 68. (Eredeti: Breslau/Wrocław Egyházmegyei Levéltár V-B-6c)

„Zircium monasterium magna ex parte dirutum. Ecclesia est extructa ex meris lapidibus scissis; arcus, fenestrae, columnae item formatae ex lapidibus politis adhuc illaesis. Formam habet crucis ad modum ecclesiae Henrichoviensis, unico excepto, quod navicula seu pars presbyterii sit quidem tam lata, non autem tam longa sicut Henrichovii, nec penes presbyterium sint laterales ambitus, ut circumiri possit, sed ex utraque parte presbyterii duo sunt contigua sat ampla sacella, muro interposito, pro nunc omnia quatuor adhuc fornicata. Ad modum denique ecclesiae Raudensis est Zircensis, nimirum posterior ecclesia post Chorum, ut Henrichovii habet tales laterales ambitus et tam altos arcus; anterior autem pars penes majus altare nullos laterales ambitus habet, et sicut Raudae penes presbyterium ex qualibet est unum, sic Zircii sint duo contigua sacella, interposito muro, v. g. ubi Henrichovii sacristia actualis aut repositorium est unum et alterum ubi est ambitus sacellum versus S. Josephi et eodem modo sunt in altera parte. – Extant praenominatae ecclesiae muri medii ecclesiae supra columnas exstructi et laterales usque sursum ad tectum, et quamvis tectum nullum sit, posset sine magna difficultate superponi tectum, cum murus nulla indigeat elevatione, cum adhuc ejusdem altitudinis sit, cuius fuit, tum ut tecta Ecclesia. Integri sunt enim muri, sine omni concussione lapidum politorum; ex parte altaris majoris usque ad tertium arcum inclusive posterioris ecclesiae, v. g. usque nostrae Ecclesiae ad arcum scamni D. Cancellarii inclusive, fenestrae omnes sunt in forma fenestrarum novarum Ecclesiae Henrichoviensis, quae in Ecclesia inferius e regione D. Cancellarii extructae sunt, et post majus altare est ingens et pulchra fenestra integrorum lapidum extructorum. Sacristia est pulchra, lata et longa, cujus muri adhuc integri extant. Dormitorii laterales et intermediarii muri in tractu inferiori, ubi est nostrum capitulum, omnes sunt adhuc integri; superior tamen pars, hoc est dormitorium, media ex parte, cum medietate fenestrarum cellarum est diruta; et in medietate altera dormitorii adhuc sunt fenestrae lapide polito cinctae et modestissime formatae integrae, collapsis tamen omnibus fornicibus, etiam omnium ambituum, quod fornicatae fuerint. Refectorii muri omnes ac frontispicia etiam adhuc integri sunt, collapsis tamen fornicibus. Longitudo sacristiae, dormitorii et refectorii, quae ad meridiem versus, ut Henrichovii, sunt extructa, tanta est, ut Henrichovii ab Ecclesia usque ad Refectorium inclusive.”

Specifica enumeratio possessionum et desertorum praediorum abbatae B.M.V. de Zirc appertinentum Zirc. 65-67. c. 1729, Zirci Apátság Újkönyvtára.

„(Zircz – p. 65.) Remanserunt nihilominus permagnicae olim Basilicae rudera altissima usque hodie admiranda cum uno tractu (aq?) in rudibus desolati monasterii. Litterae fundationales abbatae de Zircz una fere cum omnibus documentis antiquis sunt depeditae, quae quidem si fonte extarent in Archivo Comerae Regiae Posoniensis diligenter sollicitatae sunt, sed non sunt repertae. ... (Annotationes – p. 66.) N. 1° Fuerunt olim in Zircz duae ecclesiae: una quidem solemnior monasteriensis, altera vero (p. 67.) oppidana, penes quam prouti extruderibus colligere licet, in uno contiguo erat domus parochialis. De patronis divis harum ecclesiarum hic et nunc nihil constat. Refert dilaudatus historicus R. P. Martin Szentiavny, Soc. Jesu antiquibus in Zircz existisse miraculosam imaginem, quo devenerit norunt superi. Duo secella in ecclesia monasteriensi sunt purgata, et scandolis tecta, ubi sub caelo missae celebrari solent; antequam Zircii pagus fuisset, ibi noctarunt patres nostri, atque loco cantus fratrum in choro psallentium audiverunt in vicinitate, lupos intonantes et ejulantes. Reperiuntur in ecclesia majori et monasterio hinc inde multae cavaturae, ubi subulci ac alii mammonae nequam filii thesauros quaesiverunt, qui jactibus lapidarum per majorem fenestram rotundam in praesbyterio post dirutum altare atque etiam comparitione spirituum ac religiosorum cucullatorum frequenter intimidati, et a laboribus abacti sunt.”

Historia domus. p. 43. (1738), Zirci Apátság Újkönyvtára.

„Anno 1738. Eodem anno audieris subinde famam et per totam Pannoniam divulgatum rumorem de rudibus antiquis tam monasterii, quamque et vel maxime de ecclesia Zircii existentibus, vere uti et ego vidi, non opus fuisse simplex, sed vere regium, ast, quod placuit antiquis, recentibus non assidet; quamquam opus regium omnino fuerat, tamen ob iniurias tempestatum, longitudinem temporis et invasiones aeris, et vel maxime ob furorem incendii hostilis ita desolatum est monasterium et templum, ut non regio, sed mendicabulo hinc inde lacero aequiparatum fuerat. Cum igitur iam hoc tempore, quo haec insero, novum monasterium ex antiquo exstructum sit, etiam eadem mens consuluit, ut ex antiquis rudibus ecclesiae, ecclesia formaretur nova, uti videbis ex praeteritis scriptis, lapidem fundamentalem positum esse, adeoque una pars post alteram exstantium defacto rudum diruta est; ultima vero et quidem maxime miranda frontispicii anno supraposito 19 Decembris per artificium pyrabolarum pulverum dejecta est, in quo frontispicio fenestra apparebat integra et artificiosissima, quae tamen per aeris injuriam multum infestata, partes ejus pro nullo aedificio applicari potuerunt.”